

Az oszmánok és a muszlimok megítélése a bolgárok között a 19. században

A mai sztereotípiák és előítéletek gyökerei

A közelmúltban számos tanulmány hangsúlyozta,¹ hogy – a hatalmon lévő politikai rendszerektől függetlenül – a modern Törökország megítélése Bulgáriában nem pozitív.² Rumen Janovszki bolgár újságcikkek alapján arra mutatott rá, hogy a mérvadó sajtóban a modern Törökország fő attribútumainak a belső és külső instabilitást, kiszámíthatatlanságot tartották: iszlám = elmaradottság = antidemokratikus rezsim.³ Ez azonban nem csak bolgár jelenség: egy 25 írást tartalmazó antológia, melynek szerzői 25 országból kerültek ki, ugyancsak azt sugallja, hogy a középkori örökség továbbra is befolyásolja a törökök megítélését,⁴ akiket még mindig barbároknak tartanak, és akik „csak egy kicsit jobbak, mint az állatok”.⁵ A sztereotípiák bulgáriai fennmaradásának az egyik oka az lehet, hogy a modern Törökországot az Oszmán Birodalom utódjának tekinti a köztudat, és nem tesz különbséget a két állam között.⁶ Jelen tanulmány célja, hogy feltárja az előítéletekhez és az általánosítások fennmaradásához vezető negatív sztereotípiák jellemzőit és gyökereit.

A törökök (és szerepük) megítélése továbbra is fontos téma a mai Bulgáriában,⁷ a legtöbb tanulmány azonban a török kisebbség jelenléte és politikai szerepe miatt a mai helyzettel foglalkozik.⁸ Ezek az írások egyetértenek abban, hogy a törökökkel szembeni jelenlegi attitűdök elválaszthatatlanok az Oszmán Birodalomhoz kapcsolódó történelmi emlékektől. Ugyancsak ezt támasztja alá az az elemzés is, amely azt vizsgálta, hogy milyen szerepet játszanak az iskolai tankönyvek a szomszédokról sugallt kép kialakításában.⁹ A kommunista rezsim régi tankönyvei az iszlá-

* A szerző a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., demeter.gabor@abtk.hu).

1 2005-ben a közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy Törökország EU-csatlakozását a bolgár lakosság 55 százaléka támogatta és 18 százaléka ellenezte, míg 2007-ben (a bolgár csatlakozás után) a támogatók aránya csak 29 százalék, és 27 százaléka ellenezte.

2 Ralcsev, 2013. 81–93.; Janovszki, 2000. 310.

3 Erdoğan kormányzása még a 2010-es évek elején tovább erősítette ezt a véleményt.

4 Kuran-Borçoglu, 2000.

5 Levin, 2007. 369.

6 Ralcsev, 2011. 47–56.

7 Lásd Marija Todorova, Rosszica Gradeva, Nadja Danova és Marie Vrinat-Nikolov kutatásait a törökök történelmi képéről.

8 Fatková, 2012. 315–326. Lásd még az IMIR kiadó vagy Antonina Zseljazkova tevékenységét. <http://imir-bg.org/?lang=en>.

9 Iszov–Gruev, 2005.

mot agresszív, a kereszténységgel szemben végletekig intoleráns, a keresztények teljes asszimilációját célul tűző vallásként ábrázolták.¹⁰ A korszakban a tanároknak szóló hivatalos ajánlások – a történelmi kánonba épített – folklór és művészeti alkotások használatát írták elő az oszmán korszak tanításakor, és az olyan dalok, mint a *Balkandzsi Jovo*, *Georgi Szofijszki története* vagy a *Bűnös Szofronij élete és szenvedése*, valamint Antoni Adam Piotrowski (egyébként nem kortárs) képe a batakai megszárlásról szintén hozzájárultak a meglévő negatív kép megszilárdításához.¹¹ Az iszlám és az iszlamizáció megítélését és felhasználását a közelmúlt politikai diskurzusában és kultúrájában (filmek, irodalom) pedig Marija Todorova elemzésén keresztül ismerhetjük meg.¹² Annak ellenére, hogy a bolgár történelem átértékelési folyamatával (deheroizáció és demitizáció) párhuzamosan¹³ az erőszakos iszlamizáció elmélete háttérbe szorulni látszik,¹⁴ az oszmán Bulgária alternatív narratívája – amely azt vizsgálná, hogy a muszlimok és a keresztények képesek voltak-e egymással kölcsönhatásban élni – továbbra is hiányzik,¹⁵ és a bulgáriai törökök reprezentációja a mai középiskolai tankönyvekben ugyancsak kritikusan alacsony (a szöveg 2 százalékát sem éri el a róluk szóló ismeretanyag, egy-két statisztikai táblázattal, alig néhány illusztrációval és egy-két kérdéssel vagy forrással).¹⁶

A mai előítéletek elemei a történelmen kívül más forrásokból is eredhetnek, ilyen például a Bulgária aggasztó demográfiai helyzete miatt érzett frusztráció. A (jelenlegi valósággal nem egyező) közhiedelem szerint Bulgáriában öt újszülöttből csupán egy bolgár, kettő muszlim, kettő cigány. A számháború azzal a félelemmel jár, hogy a történelmi múlt és a korábbi szabadságküzdelem eredményei elvesznek. Eszerint Bulgária ideje lejárt és eljátszotta volna az esélyeit (és szerepét a történelem színpadán), mint korábban a törökök? Szabaduljunk meg „ettől a tőlünk teljesen különböző barbár törzstől”, és meglátják, mit fog nemzetünk felépíteni – írta egykor lelkesen Botev,¹⁷ de a jelenlegi demográfiai és gazdasági helyzet nem utal egyértelmű sikertörténetre a törökök utáni korszakok vonatkozásában.

10 *Az История на България за XI клас* (1955) és az *История на България за X–XI клас* (1966, 1973) tankönyvet elemzi: Iszov–Gruev, 2005.

11 Peev, 2007. Lásd még az Ulf Brunnbauer (2007) által kiváltott vitát Batakról és Todev választát (2013).

12 Todorova, 2009.

13 A nemzeti hősök változó értelmezéséhez lásd: Todev, 2013. 233–235. és Daszkalov, 2004. A radikálisan oszmánellenes Botevet a historiográfiában előbb a mérsékeltebb Levszki, majd a még mérsékeltebb Csomakov váltotta fel, aki a forradalom helyett az együttélés és a fokozatos haladás lehetőségét fogadta el.

14 Minkov, 2004. 193.; Radusev, 2012.

15 Az újabb történetek nem az együttélésre összpontosítanak, hanem inkább a megosztottságot hangsúlyozzák. A modern néprajzi kutatások azonban találtak olyan szent helyeket, amelyeket a muszlimok és a keresztények közösen használtak.

16 Iszov, 2011. 499–512.

17 „Нашият народ има свой особен живот, особен характер, особна физиономия, коя го отлича като народ – дайте му или поне не бъркайте му да се освободи от това варварско племе, с кое той няма нищо общо, и ще видите как ще той да се устрои.” (Nemzetünknek van saját élete, saját jellege, saját fizionómiaja, ami megkülönbözteti mint nemzetet – adjátok meg neki, vagy legalább ne akadályozzátok, hogy megszabaduljon ettől a barbár törzstől, amellyel semmi közös nincs [benne], és meglátjátok, hogyan fog berendezkedni.) Botev: Народът вчера, днес и утре. In: *Дума на българските емигранти*, 1. (1871) 1–2. sz. (1871. június 10. és 25.) Botev cikkeinek kiadásai: Botev, 1940; Botev, 1979. Botev válogatott írásainak magyar nyelvű fordítása: Botev, 1950.

Elbizonytalaníthatja az utókort az is, hogy Bulgária függetlensége nem teleologikus, a „történelem immanens útja” volt, hanem csak egy epizód. Még érzékenyebbé teszi a kérdést, hogy Törökország szomszédos állam, és fokozatos a gazdasági és politikai visszatérése a félszigetre. A negatív hozzáállás elemei, illetve a félelmek által vezérelt ösztönös reakciók – azon túl, hogy alaprétegét a „másik”, az „ellen-ség” régi képe határozza meg – ebből eredeztethetők. A szocialista Bulgária törökökkel szembeni agresszív kisebbségi politikája további mozgatórugója lehet mind a lelkiismeret-furdalásból is táplálkozó frusztrációnak, mind az uralkodó felfogásnak. Ugyancsak hozzájárul az előítéletekhez a török kisebbség pártja, a Mozgalom a Jogokért és Szabadságért Párt – melyben a párt hangzatos neve ellenére az egykori militáns körökhöz kapcsolódó személyek a vezető politikusok – összekötése a gazdasági és politikai korrupcióval.

A fent leírtak alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy aktuális és kényes kérdéseket érintünk, amikor a törökökről kialakult negatív kép gyökereit kutatjuk. A törökökkel szemben még mindig meglévő negatív attitűdök vagy félreértések – mivel az oszmán uralomról úgy vélik, hogy megsemmisítette néhány száz év fejlődését – első látásra nem meglepőek. Míg a mai bolgár történészek többsége egyetért abban, hogy a török uralom káros volt a bolgár nemzet (és mentalitás) fejlődésére,¹⁸ addig más országok, volt „ellenségeik” megítélésében megosztottabbak,¹⁹ és a bolgár közvélemény sem viszonyul ennyire negatívan Bulgária szomszédjaihoz (például Görögországhoz), melyekkel szintén nem volt jó a viszony, akár évszázadokon át.

Az 1876–1878-as események résztvevőinek meghatározó szerepe volt a következő nemzedékek befolyásolásában – mivel a felszabadult Bulgária politikai elitjének, és így az iskolai tankönyveknek is szerves részévé váltak (bár egyesek Botevet már ki akarják írni a tankönyvekből, túlságosan szélsőséges érzelmeket gerjesztőnek és a kommunista rendszer általi „felhasználása” miatt politikailag kompromittálnak tartva őt),²⁰ és mind a nacionalista, mind a kommunista történetírás kánonjába bekerültek (többszörös értelmezési lehetőségeik miatt) –, ezért jelen munkánkban a „hőskor” szereplőinek írásaira kívánunk fókuszálni.²¹

18 Ami a gazdasági fejlődés kérdését illeti, a helyzet sokkal bonyolultabb, mivel egyes történészek szerint a 19. századi reformok jólétet hoztak a bolgár földek számára (bár néha a helyi jövedelmek 50 százaléka a központi kincstárba került). Lásd: Lampe–Jackson, 1982; Palairt, 1997; Parveva, 2009; Ivanov-Tooze, 2007.

19 A mai magyar–török kapcsolatokat például általában jónak tartják (nem politikai értelemben), noha a 150 éves török uralom káros hatásait mindenki elfogadja (ugyanakkor Magyarországon nincs török kisebbség, és Törökország nem határos Magyarországgal). A Magyarország feletti Habsburg-uralom megítélése sem annyira kategorikus, mint a bolgár viszonyulás az oszmán korszakhoz.

20 Ботев вѣн от учебниците, защото описвал турците като насилници. In: *Frognews*, 2012. augusztus 13. http://frognews.bg/news_46681/Botev_van_ot_uchebnitsite_zashtoto_opisval_turtsite_kato_nasilnitsi/.

21 Fontos hangsúlyozni, hogy e kulcsszereplők értelmezése változóban van. Daszkalov szerint a bolgár forradalmi mozgalom egy kitalált mítosz: nem volt sem egységes, sem kivételes, és soha nem volt elég erős ahhoz, hogy a hatalmaktól függetlenül (sikeresen) cselekedjen (Daszkalov, 2002). A magyar forradalom sem egyenlő Petőfivel vagy Kossuthal, és nem (csak) az alávetett tömegek felszabadítása volt a célja. Bulgáriában az utóbbi években kedvezővé vált az evolucionisták (Csomakov exarchista mozgalma) megítélése, akik nem voltak kevesebben, mint a forradalmárok, és határozottan sokat tettek a bolgár államiség megalapításáért, de a történelmi kánonból kimaradtak, sőt árulónak bélyegezték őket (Todev, 2018).

Mivel nem a kiválasztott szövegek megbízhatóságának vagy koherenciájának kritikai elemzése volt a célunk,²² hanem azoknak az elemeknek a feltárása, amelyek képesek voltak az emberi psziché irracionális oldalát befolyásolni, a törökökről alkotott bolgár vélemény (egyéni és kormányzati szintű) illusztrálására elsősorban a muszlimokra utaló kifejezéseket és jelzőket gyűjtöttük össze. Az epitheton ornansok ismétlődésükkel vagy meghökkentő képzettársításukkal képesek szélsőséges érzelmeket kiváltani.²³ Korábbi – az oszmánok magyar megítélésére vonatkozó – munkáink is ugyanezt a módszert alkalmazták,²⁴ így az azonos módszer miatt a két vizsgálat összehasonlíthatóvá vált. Ráadásul ezt a módszert az ókor sztereotípiáit kutatók is általánosan alkalmazták.²⁵ Az epitheton ornansok táblázatba gyűjtése a 16–18. és a 19. század közötti összehasonlítást ugyancsak megkönnyíti.

Fontos hangsúlyozni, hogy a törökökről alkotott sztereotípiák – sokáig, a mai legfiatalabb nemzedékekig – nem változtak az idők folyamán (1–2. táblázat), sőt a bolgárok törökképe nagyon hasonló volt a magyarokéhoz (kivéve a pozitív tulajdonságok kölcsönös elismerését, ami a bolgár–török kapcsolatokból teljesen hiányzik). Mivel e két kép sok közös elemet mutat az ókori rómaiak Karthágóról alkotott véleményével, egyértelműnek tűnik, hogy részben az általános „ellenségképből” táplálkoznak, és nem a nemzet valódi karakterisztikáját hangsúlyozzák.²⁶

Az oszmánokra vonatkozó kép a 19. századi „újjászületés” előtt

Már a legkorábbi beszámolók is negatív tulajdonságokkal ábrázolták a törököket: „Sokan Mohamed méltatlan (непристойна) hitéhez fordultak (...), sokan egyesültek az ellenséggel” – írta Joaszaf Bdinszki Tirnovo 1395-ös eleste után.²⁷ Roszica Gradeva szerint a keresztények és a muszlimok közötti viszonylag békés együttélés

22 A forradalmárok érvelésének van racionális oldala is az adóterhek egyenlőtlensége vagy a tartományok bevételeinek kormány általi elvonása vonatkozásában, de ezek a megállapítások nem segíthetnek a törökök képének rekonstrukciójában.

23 Más retorikai és költői eszközök (íronia, ismétlés, metaforák) is szolgálhatják ugyanezt a célt, de itt ezeket nem vizsgáljuk. Botev például gyakran operált túlzásokkal, oppozíciókkal és hamis szillogizmuson alapuló álazonosítással, párhuzamokkal (egy csoportot azonosít egy másikkal, miközben a két halmaz nem azonos). A „Kaloferben megismertem a csorbadzsit és a szegényt, a törököt és a nemzetet” mondatban párhuzamot vont a nemzet és a szegények, illetve a csorbadzsik és a törökbarátok között, azonban a két csoport egyike sem feltétlenül azonos. Ez az azonosítás azt jelenti, hogy a törökök (mind) elnyomók, a törökbarátok pedig gazdagok, mivel ők alkotják a társadalmi elitet. A csorbadzsik törökbarátok, és így felelősek minden rosszért. A két nem ekvivalens társadalmi kategória egymással való azonosítása Botev idézeteit mind a kommunisták (az osztályharc hangsúlyozása), mind a nacionalisták (a „másik” elleni harc) számára adekváttá tette, ami rendszerektől független népszerűséget biztosított neki. „В Калофер познах аз чорбаджията и сиромаха, турчина и народа. (...) и всичкото зло, всичкото тиранство е предоставено на самите чорбаджии, които са и агенти, и ортаци на правителството.” Ботев: Примери от турско правосъдие. Из „Пътни записки”. In: Дума, 1. (1871) 1–5. sz. (1871. június 10., 25., július 17., augusztus 5.)

24 Demeter, 2010. 37–57.

25 Dubuisson, 1983. 159–167.

26 Hasonlóan érvel: Sokcsevits, 2004, 2006.

27 Bdinszki, 1982. 197.

ellenére az ortodox vallási irodalom tele van negatív utalásokkal a muszlimokra. A 18. századi történészek csak megerősítették ezt a negatív képet, amely a balkáni mentalitásban máig él, és amelyet olyan könnyű felhasználni.²⁸ Az „erőszakos iszlamizáció” a középkori irodalomban az egyik legnagyobb sértésnek számított.²⁹

A 16. században Pop Pejo által írt Georgi Szofijszki legendája – Matej Gramatikéhoz hasonlóan – egy olyan történetet mesél el, amelyben a főhőst, Georgit „aljas és alattomos” (мръсни) törökök megkísértik, hogy térjen át az iszlámra. Ezeknek a történeteknek az az üzenete, hogy az igazi keresztények soha nem fordulnak el a hitüktől, bármilyen előnyökkel is járna az áttérés. A török hódítás elfogadása a vallási koncepciókon keresztül is könnyebb volt: nem a török és a török Isten felsőbbrendűsége vagy a törökök elsöprő ereje hozta a keresztények számára a nyomorúságot, hanem a keresztények voltak Isten haragjának okozói, a törökök pedig büntetésük eszközei.³⁰ Ez a középkorban elterjedt hiedelem egészen a 18. század végéig fennmaradt, és Paiszj Hilendarszki is azt írta, hogy a törökök Isten akaratát teljesítve foglalták el Bulgáriát.³¹

A 14–15. században az oszmánokat a következő attribútumokkal jellemezték: barbárok, hitetlenek, istentelenek, pogányok, ördögök, valamint az iszlámot török vallásnak nevezték.³² A keresztény apokrifekben a kígyó a törökök szimbólumává vált, az Istentől való elfordulás, a kísértés jelképe, amit itt az iszlámra való áttérés jelentett (ami anyagi és fizikai megkönnyebbülést, a zaklatás végét kínálta). A muszlimokat („a többiek”) asszíroknak, szaracénoknak, átkozottaknak, fenevadaknak, kéjenceknek, sőt szodomitáknak is nevezték.³³ Izmael fiainak nevezve őket, a bolgárok vérfertőzést tulajdonítottak a muszlimoknak. De azt még a hagiográfiai is elismerték, hogy az élet általában békés volt, és nem feltétlenül jellemezték szélsőséges érzelmek.

Paiszj Hilendarszki 1762-ben írt, a bolgár történelemről szóló értekezésében ellentmondásos – de nem kizárólag negatív – képet festett a törökökről. Zsarnokoknak, rablóknak, elnyomóknak nevezte őket,³⁴ de azt is megemlíttette, hogy „sokat tanultak a keresztényektől, ezért uralmuk az utóbbi években elviselhetővé vált”.³⁵ Ugyancsak Paiszj volt az, aki először találta ki a „török iga” összetételt,

28 Gradeva, 1996. 421–426.

29 Vrinat-Nikolov, 2001.

30 Gradeva, 2001.

31 Paiszj, 1961. „Но турците по божия воля в това време надвили и взели Търновград и поробили и завладели цяла България.” (De a törökök Isten akaratából abban az időben lerohanták és elfoglalták Tirnovgradot, és leigázták és meghódították egész Bulgáriát.) Ez nem egyedi értelmezés – lásd a magyar himnusz szövegét.

32 Gradeva, 2001.

33 Danova, 2001.

34 Крадци (tolvajok), грабители (rablók), жестоки тираны (kegyetlen zsarnokok), поругаващи християнската религия (megvetik a keresztény vallást).

35 „Оттогава и досега те държат в робство и угнетяват българската земя. Хората в онова време имали голяма тъга и жалост под турската власт. (...) Следващото поколение полека-лека навикнало да живее с турците. (...) Така и турците изпърво били свирепи и големи грабители. (...) Когато се затвърдили в цариградското царство, научили много от християнския ред и право, и за известно време престанали малко, засрамили се да ограбват незаконно християнските вещи и имота им.”

amely az egész korszak elnevezéseként beivódott a bolgár történetírásba, és csak nemrégiben váltotta fel az oszmán uralom (османско владичество) kifejezés, amely sokkal inkább semleges jellegű. Egy másik toposz, mely szerint a bolgár nemzet alacsony kulturális színvonala annak köszönhető, hogy az oszmán uralom itt volt a legkeményebb a félszigeten, szintén tőle származik. A kettős rabszolgaság, a töröknek való politikai és a görög egyháznak való szellemi alávetettség – később Ljuben Karavelov publicisztikájában újra felbukkanó – elmélete is Paiszijnál jelent meg.³⁶ Az erőltetett iszlamizáció elmélete a bolgár történetírás egyik meghatározó pontja volt (az iszlamizációt ma már inkább gazdasági okokkal magyarázzák, és a mértéke sem volt akkora, mint korábban feltételezték),³⁷ Paiszj mégis inkább a bolgárok hellenizálódásától, mint iszlamizálódásától tartott. A hellenizálódástól való félelem eredete pedig Metodi Draginov 17. századi szövegéig vezethető vissza. Ez az írás eredetileg az „újjászületés” görögellenes propagandájának részeként szolgált, és csak évtizedekkel később vált törökellenes fegyverré a forradalmárok kezében, így hatást gyakorolva a bolgár történetírásra is.

A 19. század elején Szpiridon *A bolgár-szláv nép rövid története* (История во кратце о болгарском народе словенском) című művel³⁸ tovább gazdagította a bolgár történelem traumatikus elemeit: ő is meg volt győződve arról, hogy Isten azért küldte a törököket, hogy megbüntesse a keresztényeket, akik nem voltak képesek tanulni a többször is elkövetett bűneikből.³⁹ Ő terjesztette el a köztudatban a „Bulgária második pusztulása” kifejezést, amellyel II. Szelim uralmát jellemezte, azt állítva, hogy a szultán lefejeztette a bolgár politikai és egyházi elitet, amely nem volt hajlandó áttérni az iszlámra, ahogy azt a görög pátriárka tanácsolta.

Paiszj és Szpiridon története figyelemre méltó hosszú távú hatása miatt. A szöveget 1844-ben egy tanár, Hrisztaki Pavlovics nyomtatta ki, és az egész században tankönyvként használták a diákok, így a bolgár megújulás számos értelmiségi alakjának ideológiai alapjául is szolgált.⁴⁰ A Tanzimát-reformok idején az oszmánokról alkotott kép különben nem volt annyira rossz – különösen az értelmiségiek körében. Az „újjászületés” egyik fő alakja, Neofit Bozveli úgy vélte, hogy

(Azóta rabszolgasorban tartják és elnyomják a bolgár földet. Az emberek akkoriban nagy bánatot és sajnálatot éreztek a török uralom alatt. (...) Lassan-lassan a következő nemzedék is megszokta, hogy együtt él a törökökkel. (...) A törökök tehát eleinte vad és nagy fosztogatók voltak. (...) Amikor a Konstantinápolyi Birodalomban megtelepedtek, sok mindent megtanultak a keresztény rendből és törvényekből, és egy időre egy kicsit abbahagyták, szégyellték, hogy törvénytelenül fosztogatják a keresztény birtokokat és vagyonukat.) Paiszj, 1961. Lásd még: Peev, 2007.

36 A fenti felfogás alapján Paiszj munkásságából egy másik – inkább történeti, mint szellemi –, de szerencsétlen értelmezés is bekerült a bolgár történetírásba: ez volt a középkori Bolgár Királyság összeomlásának monokauzális elmélete. Ez az elmélet az oszmán állam hódító jellegének szerepét hangsúlyozta, és a bolgár állam belső vitáit és gyengeségeit háttérbe szorította.

37 Lásd: Radusev, 2008.

38 Szpiridon, 1792. Modern kiadás: 2000.

39 Pavlovics, 1844.

40 Lásd a „rabszolgaság és zsarnokság” (робство и тиранство), illetve a „kettős görög és török rabszolgaság” (двойно гръцко и турско робство) gyakori használatát. Az önkép is, hogy a bolgár „feláldozott nemzet”, a „hősök nemzete”, innen ered. Botev egyházellenessége és Karavelov görögellenes érzelmei is táplálkoztak ebből.

a reformok segíteni fogják Bulgáriát, és a szultánt „felvilágosult uralkodónak” tekintette.⁴¹ A szultánt okosnak és igazságosnak tartotta Konsztantin Fotinov, a bolgár publicisztika megújítója, aki a *Ljuboszlovie* (Filológia) című orgánumban a forradalmi eszközökkel is szembeszállt.⁴² Egy másik befolyásos személyiség, Ivan Dobrovcskij a *Mirozrenie* (Világnézet) című bécsi folyóiratában az 1850-es években arra számított, hogy a „felvilágosult, erényes és igazságos” szultán⁴³ által kezdeményezett reformok segíteni fogják a bolgárokat abban, hogy az újjászervezett Oszmán Birodalomban ugyanolyan szerepet töltsenek be, mint a szlávok Ausztriában.⁴⁴ A dualizmus eszméje még (nem véletlenül) az 1867-es évben is megmaradt, amiről az oroszbarát mérsékelt publicista, Pandeli Kiszimov memoárja is tanúskodik. A török elitnek ezt a pozitív képét a bolgár újságok, almanachok is megerősítették, amikor 1849-ben engedélyezték az első bolgár egyház megalapítását Isztambulban.⁴⁵ Sztojan Csomakov, Gavril Hrasztevic és Marko Balabanov – a forradalmárok által persze bírált – *Carigradszki vesztник* (Konstantinápolyi Újság), *Balgarija* és a *Csitaliste* (Olvasókör) című lapjai egyetértettek a mérsékelt reformokkal.

1. táblázat. A törökök képe a 16–19. században az epitheton ornansok alapján

Paiszj	Középkor		19. század eleje (reformok ideje)
робство (rabság)	поганци (pogányok)	сласлолюбци (kéjvágyó)	просветен и справедлив (felvilágosult és igazságos)
(y)гнет (elnyomás)	варвари (barbárok)	непристойната Мохамедова вяра (értéktelen mohamedán hit) (JB)	добродетелен и достоен (erényes és méltó/igazságos) (NB) (ID) (KF)
иго, ярем (iga)	неверници (hitetlen)	змия (kígyó)	мъдрият и справедлив (okos és igazságos)
крадци (tolvajok)	безбожници (istentelen)	мръсните мюсюлмански попове (gonosz muzulmán papok) (Sz)	просветеното правителство (felvilágosult kormányzás)
свирепи (dühöngők)	зверове (vadállatok)	проклетни (átkozottak)	
грабители (rablók)	дяволи (ördögök)	ассзи́ро́к, зараче́нок	
жестоки тирани (kegyetlen zsarnokok)	szodomiták, vérfertőzők		

ID: Ivan Dobrovcskij, JB: Joaszaf Bdinszki, KF: Konsztantin Fotinov, NB: Neofit Bozveli, Sz: Szpiridon

41 Danova, 1993. 24–44.

42 Danova, 1994. 242–261.

43 „Мъдрият и справедлив султан заедно с просветеното правителство осигуряват развитието на търговията, занаятите и земеделието в империята.” (A bölcs és igazságos szultán a felvilágosult kormányzattal együtt biztosította a kereskedelem, a kézművesség és a mezőgazdaság fejlődését a birodalomban.) Idézi: Danova, 2001.

44 Danova, 2008. 475–596.

45 Joanovics, 1847, 1851; *Carigradszki vesztник*, 72. 1849. szeptember 5.

Az oszmánokról és a bolgár népről alkotott bolgár kép az „újjászületés” idején

A másik irányzat, a forradalmárok véleménye radikálisabb volt, és mivel (hamarabb) sikerült bekerülniük a történelmi kánonba, mint a mérsékelt „egyháziaknak”,⁴⁶ az ő véleményük határozta meg a következő évszázadban a törökökről alkotott képet. Botev publicisztikájában a szélsőségesen törökellenes érzelmek domináltak, amelyek csak részben eredhetnek a bolgár költő demokratikus-republikánus álláspontjából. Botev az oszmán kormányzást szörnyű igának és zsarnokságnak bélyegezte, amelyet szörnyű erőszak jellemez.⁴⁷ Levszki, az Apostol hasonlóan demokratikus felfogású volt, de Levszkitől eltérően Botev nem tett különbséget a török nép (melyet barbárnak nevezett) és az oszmán rendszer között. Ez azonban nem egyszerűen a nacionalizmusból táplálkozik: az ő ellensége nemcsak az oszmán közigazgatás és a török nép volt, hanem a bolgár elit egy része is: „A bolgár ellenben ugyanazt a gyűlöletet érzi a csorbadszik és a papság iránt (...), mint a törökök iránt.”⁴⁸ „Szomorú és siralmas a történelmünk a török hódítástól a mai napig, kemény és vérlázító az egykor szabadságszerető bolgár nép élete! Rettenetes az iga, amely évszázadok óta a nyakát húzza, s amelyet jatagánnal rögzítenek bilincs helyett; súlyos, vértől és könnyektől rozsdás láncok, amelyek bilincsbe verték a kezeket és lábakat, az észet és akaratot egyaránt, s amelyekben mind a mai napig botladoznak apák és anyák, testvérek és nővérek, nagyapák és fiúk.”⁴⁹ „Bűnök, gyalázat, karó akasztófák, szenvedés, tömlöcök (...) egyszóval: gonoszság, barbár gonoszság...”, ami a bolgár történelmet jellemzi a török uralom alá kerüléstől.⁵⁰

Nem mindenki osztotta Botev véleményét, a mérsékelt reformerek szerint „...ma már jól kijövünk a törökökkel, műveltek lettek, és nekünk könnyebb dolgunk van”. Az olyan újságok, mint a *Duna*, a *Makedonija* vagy a *Carigradszki glasznik* (Konstantinápolyi Közlöny, ez utóbbi szerbomán macedónok tulajdonában és szerkesztésében volt) mérsékelték vagy törökbarátok voltak (főleg ha előnyöket vártak az ilyen viselkedéstől), szemben a *Nezavisimoszt* (Függetlenség), a *Duma na balgar-*

46 Csomakov és követői, akik a fegyveres harc helyett az egyházi autonómia elérését és szélesítését tűzték ki célul, és 1870-re sikerrel is jártak. (A San Stefanó-i béke is mutatja, hogy a Bolgár Exarchátus politikai tényezővé nőtte ki magát.)

47 Ботев: Народът – вчера, днес и утре. In: *Дума*, 1. (1871) 1–2. sz. (1871. június 10. és 25.)

48 „Българинът, напротив, каквато омраза храни против турчина, такава (може и по-дълбока, като е по-вета) и към чорбаджията и духовенството, тази непорината византийска воня, коя продаде и съсипа народа...” Ботев: Наместо програма. In: *Дума*, 1. (1871) 1. sz. (1871. június 10.) <https://lit-club.bg/library/bg/botev/publ/>.

49 „Мрачна и жалостна е нашата история от подпаданието ни под турците дору до днешните времена, тежък и възмутителен е животът на свободолобивия някога български народ! Страшен хомот, какъвто тежи и до днес на врата му, гбясал от векове и запрегнат с ятаган вместо жегли; тежки вериги, ръждясали от кърви и сълзи, вериги, в кои са заковани и ръце и нозе, и ум и воля, и в кои и до днес пъшкат бащи и майки, братя и сестри, дядове и синове.” Ботев: Народът – вчера, днес и утре. In: *Дума*, 1. (1871) 1–2. sz. (1871. június 10. és 25.)

50 „...злодейства, безчестия, колове, бесила, мъки, тъмница, – най-после даалийци и кърджалии, фанариоти и чорбаджии, черкези и татари, – сь една дума – зло, варварско зло...” Уо.

szkrite emigranti (A bolgár emigránsok szava, a továbbiakban *Duma*) és a *Zname* (Zászló) lapokkal. Botev hangneme szarkasztikus maradt az oszmán reformokkal kapcsolatban, amelyek szerinte csak a gyalázatot és megaláztatást voltak hivatottak szabályozni, de nem megakadályozni vagy büntetni azt: „...ma már senkit sem ölnék meg törvénytelenül, hanem legálisan...”, majd folytatja Botev a reformok égisze alatt elkövetett kegyetlenségek felsorolását.⁵¹ „Ma már van egy kormány, amely teljesíti ezeket a kötelességeket [gyalázkodásokat] a rájával szemben (...), amióta Törökországban bizonyos rendet és egyenlőséget vezettek be a lopásokban.”⁵²

Botev nem hitte, hogy „Törökország, ez az európai Kína, az emberiségnek ez a kigúnyolása és a mai Európa gyalázata, rövidesen ázsiai Belgiummá fog átalakulni”.⁵³ „A törökök nemzeti jellege javíthatatlan.”⁵⁴ A törökök fanatikusak és fatalisták. „Törökországnak nincs élete és nincs jövője, egy hulla a halálos ágyon, amelyet nem mentenek meg az anatómus késétől a nyugati doktrinerek diplomáciai imái sem. A régi módszerekkel kezelve, politikai kivézetéssel, érvágással és diplomáciai kloroformmal végzett operációkkal, már elvesztette kezét és lábát, tartományról tartományra...”⁵⁵ A törökök képtelenek az erkölcsnek és az észnek megfelelő változásokhoz alkalmazkodni.⁵⁶ Botev tagadta, hogy a szultán uralma alatt ki lehet alakítani Bulgária és az Oszmán Birodalom dualizmusát, tagadta a békés együttélés lehetőségét is. „A törökök és a bolgárok két faj, szögesen ellentétes jellemmel,

51 „...днес не убиват никого беззаконно, а законно, (...) При тези радикални реформи, ако и да се случва да нападнат някои правOVERни къщата на гявурина, да го убият или удушат, да обезчестят жена му или дъщеря му, а сина му да извлекат и жив на огъня опекаат, то това са изключения и случайности, защото не стават всяка неделя в една и същата къща, всяка нощ в едно и същото село.” (Ha ezek a radikális reformok nyomán megtörténik, hogy néhány igaz ember megtámadja a gyaур házát, megöli vagy megfojtja őt, meggyalázza a feleségét vagy a lányát, kirángatja a fiát és élve megsüti a tűzőn, ezek kivételek és balesetek, mert nem minden vasárnap történnek ugyanabban a házban, nem minden este ugyanabban a faluban.) Uo. Botev nyilvánvalóan összemossa a basibozuk erők ténykedését a hivatalos oszmán felfogással.

52 „...днес има правителство, което само изпълнява тези дължности към раята (...) откога в Турция се въведе някакъв си ред и равенство в кражбите...” Uo.

53 „...че Турция, този европейски Китай, този присмех на човечеството и укор на съвременна Европа, ще се преобрази скоро на азиатска Белгия...” Uo.

54 „Сега видя, че националният характер на турците е неизправим.” Uo.

55 „Турция няма живот, няма бъдеще, тя е труп на смъртния одър когото никакви дервишки баяния на нейните мандарини, никакви дипломатически молитви на западните доктринери няма да я спасят от анатомическия нож. Лекувана по стара метода, с политически кръвопукания и операции, с дипломатически хлороформ, тя изгуби ръце и нозе, провинция след провинция.” Uo.

56 „Намерете изкуството на Медея и влейте в жилите на това варварско племе нова, човешка кръв, тогава ще се поколебаем и ний във вярата си, че Турция няма живот, няма бъдеще; но доде турчинът е с този характер, с този фанатизъм, с тази варварска кръв, ни един красноречив туркофил, ни един дълбокомислящ дуалист или ренегат не може ни увери, че турчинът ще бъде някога способен да влезе в пътя към онази нравственополитическа цел, към коя се стреми умът човешки...” (Találja meg Médeia művészetét, és öntsön új, emberi vért ennek a barbár törzsnek az ereibe, akkor mi is megingunk abban a hitünkben, hogy Törökországnak nincs élete, nincs jövője; de amíg a török ilyen jellemű, ilyen fanatikus, ilyen barbár vérű, addig egyetlen ékesszóló törökbarát, egyetlen mélyen gondolkodó dualista vagy renegát sem biztosíthat bennünket arról, hogy a török valaha is képes lesz arra az útra lépni, amely ahhoz az erkölcsi és politikai célhoz vezet, amelyre az emberi elme törekszik...) Uo.

szokásokkal és szokásokkal.”⁵⁷ Botev azt állította, hogy „Európa beteg emberét”, Törökországot, amely már régóta halálra van ítélve, „meg kell semmisíteni vagy vissza kell űzni Ázsiába”, mert különben a déli szlávok nem fejlődhetnek, „ha nem taszítják az amúgy is rothadó és széteső Törökországot szörnyű és fertőző despotizmusának sírjába”.⁵⁸ Feltűnő, hogy a mai honlapok – mint például a bolgár Wikipédia – is ezeket a törökellenes szövegeket idézik a legnépszerűbb Botev-idézetek között.

2. táblázat. Török jellemvonások a bolgár publicisztikában és forradalmi költészetben

+ elnyomott és megkínzott török nemzet (B)	kormányzati pániszlamizmus (K)	dühödt, ádáz (B)	rabló (B)
+ elnyomott és elárult nemzet (L) (K)	züllött török kormányzat (K)	fanatizmus (B) (K) (G)	szörnyű erőszak (B)
+ jó természetű, együttérző (egyébként) (G) (V)	nem kifinomult (K)	politikai zsmoktság (B) (K)	poligámia, homoszexualitás, nők vásárlása (K)
+ pompa, úriasság, kedvesség, gondoskodás, kegyelem	erkölcstelen, kéjvágyó, kicsapongó (K)	Törökország ópiumtól kábult agya (B)	gonosz, barbár ördög (B) (V)
vérzapor (K)	fatalista (B)	Ófélése a rablók fejedelme (B)	embertelen düh (L)
a török munka záptojás (K)	török butaság (B) (L)	nyers erő (L) (V)	vakhit, fanatizmus (K)
kormányzat = vandálok (B) (V)	török brutalitás (B)	átkozott hitetlenek (L) (V) (G) (B)	undorító (K)
Törökország a saját despotizmusának sírjába temetve (B)	inkompetencia és embertelenség (B)	gyilkos, rabszolgartató, paráználkodó (B)	kegyetlen, barbár és embertelen török iga (B), iga (K) (V)
paraziták (B)	nemzeti karakterük a javíthatatlan rendtelenség (B)	pogány törökök (L)	barbár török gonosztevők (B) (V)
barbár vér (B) (K)	az európai emberiség gúnnyaraja, torzképe (B)	félakasztani az összes törököt, csorbadszit és vladikát (K)	zord/kiábrándult török (B)
a kormányzat gonosztevői (K)	Törökország = európai Kína (B)	visszaélések (K)	vérszomj, nemi erőszak, mészárlás (V)
kormányzat ösztönözte rablás és gyilkosság (B)	embertelen és barbár iga által elnyomva, (B)	fejvadászok (K)	kegyetlen és elszánt brigantik (V)
félvad török törzs (B) vademberek (K)	Európa beteg embere (B)	baljós baglyok, kullancsok, bestiák (V)	kényszerítő, önkényeskedő (G)

57 „...между турци и българци, две племена с противоположни характери, нрави и обичаи, с противоположни мирозъзерцания.” Уо. Lásd még: Todev, 2018. 625–637.

58 *A szabadsáért kiontott vér elmossa a törzsi viszályokat* című cikkében: „Турция да се унищожи или да се изпроводи в Азия” (Törökországot el kell pusztítani vagy Ázsiába szorítani). „...смърт Турция зависи както от нейната неизлечима органическа болест, така и от оние млади, чисти и съвременни човечески сили, които не ще могат да пристъпят нито една крачка напред, ако не тласнат изгнилата и разкапаната вече Турция в гробът на нейният страшно-заразителен деспотизъм.” (Törökország halála nem gyógyíthatatlan szervi betegségétől függ, hanem azoktól a fiatal, tiszta modern emberi erőktől, amelyek nem tudnak egy lépést sem tenni előre, ha nem taszítják az amúgy is rothadó és széteső Törökországot szörnyű és fertőző despotizmusának sírjába.) „Смърт на Турция!” (Halál Törökországra!) Ботев: Пролетята за свобода кръв ще измие племенните раздори. In: *Знаме*, 1. (1974) 3. sz. (1874. december 22.)

embertelen rabszolgaság (B) bosszúvágy, szemérmesség (G)	ellenség (B) (K) (V)	rohadt faj (V)	csalárd (G) gyűlölet a bolgárok felől (B)
lusta, kéjvágó (G)	vicsorgó török gazember (B)	hunok, vandálok (V)	vakbuzgóság (G)

B: Hriszto Botev, G: Cani Gincsev, K: Ljuben Karavelov, L: Vaszil Levszki, V: Ivan Vazov.
A magyaroknál és az ókori Rómában is meglévő jelzők kiemelve (lásd: Demeter, 2010).

Botev versei viszont meglehetősen különböznek politikai publicisztikájától. Az általa használt jelzők főként a *bolgár* nemzet tragikus helyzetére és heroizmusára utalnak (haldokló haza, élve eltemetett nemzet), a török (hitetlen, zord, gyilkos, parázna) meglehetősen ritkán jelenik meg.⁵⁹ A bolgár nemzet Botev lírájában és publicisztikájában áldozatnak számít (természetesen ártatlanul, hiszen nemzetként esélyt sem kapott céljai kidolgozására és megvalósítására). Az „üldözött nemzet” megítélése kiélezi az ellentétet a törökök mint bukott nép, illetve a bolgár nemzet mint rabszolgaságban élő, kimeríthetetlen erőforrásokkal rendelkező, életerős nemzet között.⁶⁰ Verseivel szemben publicisztikájában viszont a bolgárok egyetlen pozitívumaként a szabadságszeretetet említi.⁶¹

A bolgár nemzet önképe tehát az oszmánizmus–pániszlamizmus tagadásán alapult (Karavelov), de anélkül, hogy pozitív vonásokat hangsúlyozott, illetve rendelt volna hozzá (3. táblázat). A főként tagadáson alapuló önkép azonban nagyon veszélyes lehet, mivel hosszú távon nem termékeny, és fokozza a frusztrációt. A bolgár néphez társított sok negatív vonás (primitívség, szörnyű és megrázó szegénység, lecsúszott, lecsupaszított és bégető nyáj)⁶² oka az volt, hogy „népünk a modern történelem szellemi és politikai változásait a rabszolgaság elnyomása alatt aludta át”.⁶³ Botev radikálisai a bolgár nemzet általános állapotáért a törököket vádolják. „Csoda, hogy (...) testvéreink nem sülyyedtek apatikus csüggedésbe.”⁶⁴ A nemzetnek ez a helyzete tetszett az élőködőknek.⁶⁵

59 *A kocsmában, Búcsú, Hajdukok, Testvéremhez.* Botev, 1950. 19., 27., 31., 58.

60 „...в нашият робски народ има неизчерпаем източник живи сили, които го поддържат в неговото до немай-къде лошо положение и които най-после ще да му дадат възможност да възвърне изново своята изгубена свобода.” (...rabnemetünkben kimeríthetetlen életerőforrás van, amely a nemzetet még a romló helyzetben is megőrzi, és amely végül lehetőséget ad, hogy visszaszerezze elveszített szabadságát.) Botev: Турските зверства в Македония. In: *Знаме*, 1. (1875) 22. sz. (1875. július 13.).

61 Lásd a 49. jegyzetet.

62 Уо.; Ботев: Смешен плач. In: *Дума*, 1. (1871) 2. sz. (1871. február 25.); Ботев: Турските зверства в Македония. In: *Знаме*, 1. (1875) 22. sz. (1875. július 13.)

63 „Умствените и политически преврати на новата история наша народ проспа под натиска на робството...” Ботев: Решен ли е черковния въпрос? In: *Дума*, 1. (1871) 4. sz. (1871. január 17.)

64 „Чудно е, наистина, че нашите братия македонция не са дошли още до апатическо отчаяние при такъв мизерен живот...” (Valóban csoda, hogy macedón testvéreink még nem sülyyedtek apatikus kétségbeesésbe az ilyen nyomorúságos élet miatt...) Ботев: Турските зверства в Македония. In: *Знаме*, 1. (1875) 22. sz. (1875. július 13.)

65 „...българският народ е роб на турците, роб на себе си, роб на металът и роб даже на своето образование и просвещение. Погледнете (...) на неговите безчовечни страдания и на неговата даже физиономия, и вие тутакси ще да се уверите, че той действително »работи като вол, събира като пчела и живее като свиня«. Разбира се, че това негово положение може и да се харесва на

3. táblázat. A bolgár nemzet önképe a bolgár forradalmárok szerint

rabszolgaság (K), láncokban	üldözött nemzet (B) (гонен народ)	felháborodás, szabadságszeretet (B)	komor és visszataszító történelem, kemény és keserű élet
szörnyű és megrázó szegénység (B)	apatikus csüggedés... (B)	primitívség, egyszerűség (B)	a török és önmaga rabszolgája
ellentétes jellemek (B); hasadság (B)	elnyomott, lecsupaszított és bégető nyáj (B)	munkaszerető polgárok	keményen dolgozik, mint egy ökör, és úgy él, mint egy disznó
a macedóniai testvéreink helyzete sajnálatos, szenvednek mind a töröktől, görögtől, zsidótól és cigánytól... (B)	érintetlen erő és jog a fejlődésre (B)	holtan fekszik a törökök papucsá alatt (B)	a Dél németjei, a Kelet angoljai (nyugati újságírók)
haldokló haza	élve eltemetett nemzet	vérző rabszolgák	lázadó horda (K – a törökök szerint)

B: Hriszto Botev, K: Ljuben Karavelov.

Botevhez képest Ljuben Karavelov pozitívabb érzéseket fogalmazott meg. Prózájában hazaszeretetét hangsúlyozta, a nép, a hegyek, az erdők stb. iránti patetikus szeretetét.⁶⁶ Botevvel ellentétben meg volt győződve arról, hogy a bolgár nemzetnek magához kell térnie a forradalom előtti egyszerűségéből és tudatlanságából. Az igazi szabadságnak két összetevője van, írta a *Szvododa* (Szabadság) című újságban: a politikai (szellemi szabadság a görög patriarkátustól és politikai szabadság az oszmán Törökországtól) és a szellemi szabadság (a nép kulturális szintjének emelkedése).⁶⁷

оние негови паразити, които не се срамуват да се наричат патриоти и на които е твърде широко около шията, за да докажат, че преди сичко друго нему е потребна наука, образование, знание, просвещение и азбука в свободата..." (...a bolgár nemzet a törökök rabja, saját maga rabja, a fém rabja, a saját oktatása és művelődése rabja. Nézzék meg embertelen szenvedéseit, sőt még az arcát is, és rögtön látni fogják, hogy valóban „úgy dolgozik, mint az ökör, úgy gyűjtöget, mint a méh, és úgy él, mint a disznó”. Természetesen [a nemzetnek] ez a helyzete tetszhet azoknak az élősködőknek, akik nem szégyellik magukat hazafinak nevezni, és akiknek túl széles a nyakuk ahhoz, hogy megbizonyítsák nekik, hogy [a nemzetnek] tudományra, oktatásra és tudásra van mindenekelett szüksége, felvilágosodásra és a szabadság ábécéjére...) Ботев: Българският народ трябва самичък да потърси свободата си. In: *Знаме*, 1. (1875) 9. sz. (1875. február 1.)

66 „Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скапи и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили краю! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи! Всичко, що е останало в моята осиротяла душа добро и свято – всичко е твое!” (Szeretlek, drága hazám! Szeretem a Balkánt, a hegyeket, az erdőket, a sziklákat és a tiszta, hideg forrásait! Szeretlek, drága földem! Teljes szívemből és lelkeimmel szeretlek, még ha súlyos szenvedésekre és megpróbáltatásokra vagy is ítéelve! Minden, ami árva lelkemben maradt, jó és szent – minden a tiéd!) Karavelov, 1867. Lásd: <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AulD=179&WorkID=5211&Level=2>.

67 „Когато се той [българският народ] освободи от гръцкото духовенство и от турското иго, то ще бъде свободен политически; а когато се освободи от своята простота и незнание, от своите стари суеверия и допотопни нрави, то той ще бъде свободен и духовно.” (Amikor [a bolgár nemzet] megszabadul a görög klérustól és a török igától, akkor lesz szabad politikailag; és amikor megszabadul egyszerűségétől és tudatlanságától, régi babonáitól és elavult szokásaitól, akkor lesz szabad szellemileg.) *Свобода*, 1. (1869) 3. sz. A *Makedonija*, Szlavejkov orgánuma azt állította, hogy csak az iskola képes megakadályozni Európát és Bulgária társadalmi forradalmát, egy olyan eseményt, amelyet Botev várt, aki

Karavelov megengedőbb volt, de nem kevésbé heves: bár igyekezett különbséget tenni a török nép és a kormányzati visszaélések (zsarnokság, iga) között, a *Nezavisimosztban* megjelent, egyik legtöbbet idézett cikkében – az általánosítás csapdájába esve – azt írta, hogy Bulgária számára az összes török, csorbadzsi és vladika (görög pap) felakasztása jelenti az egyetlen megváltást.⁶⁸ Karavelov a török kormányt pániszlamista és züllöttnek (шантаво), a török népet műveletlen (buta), fanatikus, erkölcstelen, züllött és kéjsóvár barbárnak írta le, melyet a többnejűség és homoszexualitás jellemez. Középkori jelzőket használva ellenségnek nevezte a törököket.⁶⁹ A török alkotások hasznavehetetlenek.⁷⁰

Botev alig használt a törökökre kedvező jelzőket. Az egyetlen kivétel az volt, amikor az internacionálé szükségességéről írt. Ebben a szövegben a török nemzet „elnyomott és meggyötört” nemzetként jelenik meg, amely megérdemli, hogy az új (bolgár) államban éljen, amely megvalósítja a demokráciáról szőtt álmokat – ha lemond a „fanatizmusáról”. Itt a kormányt bélyegezte fő ellenségnek.⁷¹

Annak ellenére, hogy nagy hatást gyakorolhatott az olvasóra, a törökök negatív megítélése nem volt általános: a korabeli „hivatalos” politikai programok és a publicisztika között figyelemre méltó különbségek voltak. Botevvel ellentétben Vaszil Levszki tartózkodott a törökökre vonatkozó pejoratív kifejezések használatától kiáltványában és röpirataiban. Jóllehet önéletrajzában az oszmán uralmat a rab-szolgasággal azonosítja,⁷² határozottan kerüli a negatív vonások kiterjesztését az egész oszmán nemzetre: az általánosítás Botev fegyvere volt. Amikor Levszki és Ivan Kaszabov 1869-ben új kiáltványt írtak az oszmán uralom ellen, a muszlimokhoz is szóltak, akiket szintén elnyomott és elárult az államhatalom és a hivatalnok elit. A forradalmárok 1871-es szervezeti szabályzatában (*Nareda*) Levszki az oszmán

az iskolákat az uralkodó osztályok és a kormány ellen akarta instrumentalizálni a forradalom előmozdítása érdekében.

68 „България ще да бъде спасена само тогава, когато турчинът, чорбаджията и владиката се окачат на една върба. Друго спасение няма.” *Независимост*, 3. (1872) 48. sz.

69 Karavelov, 1873a, 1873b.

70 „...груби фанатици. (...) Турчинът е по-безнравствен и от самият разврат. (...) Турците са и полигамити, и андрогамити. (...) Турците си купуват жени (...) диваци. (...) Турските работи въобще са безполезни запъртъци.” (...durva bigottak. ...) A török erkölcstelenebb, mint maga a kicsapongás. (...) A törökök egyszerre poligámisták és androgámisták. (...) A törökök feleségeket vesznek, (...) vadak (...). A török munkák használhatatlanok.) – írta Karavelov *Pániszlamista* – „Ázsia és Afrika civilizátorai” című cikkében. Karavelov, 1873a.

71 Ботев: Решен ли е черковния въпрос? In: *Дума*, 1. (1871) 4. sz. (1871. január 17.); „Да казва кой що ще, но ние мислиме, че ако турският потъпкан и измъчен народ се откаже от своя фанатизъм и без да обръща внимание на религиозните и национални разлики, които съществуват между него и нашият народ, поиска да се съедини с нас, за да се отърве от общият враг – правителството, ние сме длъжни да го приемем с открити ръце, без да гледаме на историческата вражда, която се стреми да ни разединява.” (Ki mit mond, de úgy gondoljuk, hogy ha az elnyomott és meggyötört török nemzet feladja fanatizmusát, és nem törődve a közte és a mi nemzetünk között fennálló vallási és nemzeti különbségekkel, egyesülni kíván velünk, hogy megszabaduljon a közös ellenségtől, a kormánytól, akkor kötelesek vagyunk tárt karokkal fogadni, nem törődve a történelmi ellenségeskedéssel, amely szét akar minket választani.) Ботев: Турците могат да участвуват в революцията наред с българите. In: *Знаме*, 1. (1875) 24. sz. (1875. augusztus 3.)

72 Dojnov–Sztobjanov–Csauseva, 2011. 15. „Én, Vaszil Levszkij, aki Karlovóban születtem bolgár anyától, hős vagyok, nem lennék török vagy bármilyen rabszolga...”

állam zsarnokságáról és embertelenségéről beszélt, nem pedig az oszmán nemzetéről. Egy 1871-es levelében, amelyet „elvtársának”, Gancso Miljovnak küldött, Levszki azt írta, hogy a bolgárok, törökök és zsidók egyenlő jogokat fognak élvezni, függetlenül a vallási és etnikai különbségektől.⁷³ A megszemélyesítés csak akkor jelenik meg ezekben a dokumentumokban, amikor Levszki a török félkatonai csapatok embertelen dühéről beszél, ahol a nyers erő az egyetlen szabály. A hivatalos hangnemmel ellentétben az 1872-ben, a forradalmároknak írt félhivatalos nyilvános levelekben, amelyekben harcra buzdítják a mozgalmárokat, már átkozott hitetleneknek nevezik a törököket.⁷⁴ A pogány törökök kifejezést is használja önéletrajzában.

Más politikai dokumentumok, így a macedón forradalmi bizottság szabályzata⁷⁵ is használta az 1878-as Kreszna-Razlog felkelés idején a török iga kifejezést,⁷⁶ és a török irregulárisok brutalitását hangoztatta,⁷⁷ de a dokumentum itt sem kirekesztő jellegű: „Macedónia minden lakosa részt vehet a felkelésben, hitre és nemzetiségére való tekintet nélkül, ha csak a szabadságot szereti...”⁷⁸

Ralcsev szerint Ivan Vazov volt az, aki elsősorban hozzájárult a forradalmárok (és így véleményük) kanonizálásához a bolgár irodalomban (*A sipkai önkéntesek* 1883-ban íródott). Verseiben főként a hazaszeretet, a lelkesedés és a hősiesség – pozitív érzések – artikulálódnak. Néhány írása azonban képes gyűlöletet is kelteni, mint például a *Perushtica védelme*: „De hamarosan jöttek a katonák, a templomot bekerítve, / Mindenfelől borzalom és halál közeledett, / A csőcselék zabolátlan dühétől felbuzdulva, / S szomjazva mérszálásra, vérontásra, erőszakra...” „...a basibozukoknak ellenálltunk, mert kegyetlen és elkeseredett rablók...”⁷⁹ Egy másik ironikus-szatirikus, gyűlöletkeltésre képes vers az 1876-ban írt *A törökök diadala*.⁸⁰ A harmadik, negatív érzelmekkel teli vers az *Abdul Kerim pasa szablyája*,

73 „Всичките народи в нея [България] щат живеят под едни чисти и святи закони, както е дадено от бога да живее човекът; и за турчинът, и за евреинът и пр., каквито са, за всичките еднакво ще е само ако припознаят законите равно с българинът. Така ще е в наша България!” (Minden nemzetnek, közte [Bulgáriának] ugyanazon tiszta és szent törvények szerint kell élnie, ahogyan az Istentől adott, hogy az ember éljen; és a török, a zsidó stb., amelyenek vannak, mindegyik ugyanolyan lesz, ha a bolgárral egyformán elismerik a törvényeket. Így lesz ez a mi Bulgáriánkban is!) Bukarest, 1871. május 10. Lásd: Levszki, 1987a.

74 Dojnov–Sztobjanov–Csauseva, 2011. 70–80.

75 A bolgár tudományos körökben olyan vádak merültek fel, hogy ezt a szöveget Szlavko Dimevszki macedón történész állította össze, és nagy valószínűséggel hamisítvány.

76 A *Naredba* preambuluma. Lásd: Levszki, 1987b.

77 Uo. 7. cikk.

78 Uo. 162. cikk. Vallási intézmény (templom vagy mecset) bármilyen okból történő meggyalázása, valamint a mohamedán vallási közösségek tulajdonának ellopása a legszigorúbban tilos. 164. cikk. Az ortodoxok kötelesek a mohamedán szokásokat tiszteletben tartani és nem megszegni; senkinek sem szabad engedély nélkül mohamedán házba bemenni, mohamedán nőt felfedni, disznókat beengedni mohamedán birtokra stb. 175. cikk. Ha keresztények és mohamedánok pereskednek, a bírák fele az egyik, fele a másik oldalról érkezik, hogy a tárgyalás tisztességes legyen. De: 17. cikk. Minden törököt, aki ellenáll, kivégeznek.

79 Az iga, a rabszolgaság és a zsarnok kifejezés általában visszatér ezekben az írásokban. „Halál a zsarnokokra, kik uralkodtak rajtunk évszázadok óta!” (Panagyristei lázadók). A verseket lásd: *Българска виртуална библиотека „Словото”*. <http://www.slovo.bg/>.

80 „...И въз техни пепелища / Гарваните грачат! / Вижете Перущица и Батак!” (...És a hamuból / varjak kárognak / nézzétek Perushticát és Batakot!) vagy „Цапаме в гяурска кръв” (Keresztények vérében gázolva). Vazov: *Триумфът на турчина*.

amely szintén 1876-ból származik. Ebben a versben a törököket szégyentelen barbárok, baljós baglyoknak, kullancsoknak, fenevadaknak, átkozottaknak nevezi, és a hunokhoz, vandálokhoz hasonlítja Vazov.⁸¹ Vazov *Ruszka* című színdarabjában a török nem is ember. „Iván (rémülten): Kit öltél meg! Embert öltél? Ruszka: Nem öltem embert. Iván: De?... R. (könyörögve és lassan): Én egy törököt öltem meg!”⁸²

Az oszmánokról alkotott kép a felszabadulás (1878) után a hivatalos bolgár irodalomban

A függetlenség létrejötte utáni irodalomban míg a törökökről általánosságban az elnyomással azonosított, negatív kép alakult ki, addig az egyénekről inkább pozitív tulajdonságok jelentek meg, mint a naivitás, a megbánás, a könyörületesség (състрадателен) és a jóindulat (добродушен).⁸³ Cani Gincsev *Gancso* című művében (1890) minden törököt úgy ábrázol, mint a bolgár arisztokraták utódait, akik az iszlámhoz fordultak, hogy biztosítsák jólétüket. A törököket negatív tulajdonságok jellemzik: könyörtelenség (жестокост), önkény (произвол), álnokság (лукавство), lustaság (мързел), bujaság (сладострастие), mohóság (похотливост), fanatizmus és prozelitizmus. „Ezek az átkozott törökök rosszabbak, mint a zsidók.”⁸⁴ A szakirodalomban a törököket mindig a bolgárok szemszögéből írják le, vagy külső szereplőknek tekintik, ami arra utal, hogy a törökökkel való kapcsolat a 19. században nem volt a társadalmi élet szerves része. Másrészt azonban a törököknek bizonyos nemes jellemvonásokat is tulajdonítottak: „Ah, a fene török értett a pompához, igazi urak voltak. (...) Nem, a törökökben volt kedvesség. Vertek bennünket, de törődtek is velünk. (...) Irgalmas emberek voltak.”⁸⁵

A híres cseh történész (és bolgár miniszter) Konstantin Jireček is hozzájárult az oszmán uralomról alkotott negatív képhez: 1876-ban *A bolgárok története* című művében katasztrofálisnak, tragikusnak nevezte annak hatását.⁸⁶ Mivel a legtöbb diák történelemkönyve az ő művére támaszkodott, nézetei generációk hozzáállását határozták meg. Ezt tükrözi a könyvek hangvétele, olyan szavakat használnak, mint pusztító (разрушител), zsarnok (насилник), rabtartó (поробител). A törökök általános megítélése a századforduló után a tankönyvekben ellentmondásos maradt:

81 „Вий, варвари безсрамни, вий, кърлежи вонещи. (...) Вий хуни, вий вандали! Вий бухали зловещи! Вий зверове! Проклети да бъдете сега! (...) прогнилият Осман.” (Ti szégyentelen barbárok, ti bűdös kullancsok (...). Ti hunok, ti vandálok! Ti gonosz baglyok! Ti vadállatok! Legyetek átkozottak! (...) rohadt Oszmán.) Vazov: *Сабята на Абдул Керим паша*.

82 Ilcsev, 2010. 228.

83 1884–1892: Zahari Sztojanov: *Feljegyzések a bolgár felkelésekről*; 1888: Ivan Vazov: *Nesztor nagyapa*; 1889: Ivan Vazov: *Az iga alatt*; 1890: Cani Gincsev: *Gancso, a kóser*; 1893: Mihalaki Georgiev: *Történetek és humoreszkek*; 1901: Ivan Vazov: *A harcok*.

84 Vrinat-Nikolov, 2001.

85 Ilcsev, 2010. 224.

86 „Най-трагичният и най-мрачният период от българската история” (a bolgár történelem legtragikusabb és legsötétebb korszaka). Jireček, 1876.

1. kép.
Bataki mészárlás.
Piotrowski
festménye

„A török munkaszerető. Szeret beszélgetni. Fatalista, szereti a tiszteletet. Fanatikus és istenfélő.”⁸⁷ Mivel 1890-ben a bolgár lakosság mintegy 70 százaléka analfabéta volt (Görögországban ez az arány csak 45 százalék volt), az ideológusok feladata, a kiválasztott események megfelelő értelmezésének terjesztése könnyű volt, mivel az iskolai oktatáson és a szájhagyományon kívül más információforrás nem állt rendelkezésre. Az általános iskolai oktatásban a „nemzeti” tantárgyak (történelem, földrajz, irodalom és nyelvtan) a tanórák 50 százalékát tették ki, elősegítve a nemzet és a gondolkodásmód megszilárdítását és homogenizálását. A középiskolákban a „hazafias” ismeretek az előadások 27 százalékát tették ki. Nem meglepő, hogy az „input” szigorúan befolyásolta a történelemről és az oszmánokról alkotott véleményt. Dragan Mancsov tankönyvében a törököket „Mohamed vallásának fanatikus csőcselékeként” definiálták; Batakban a tankönyvi szövegek szerint „a pomákok (...) egyes áldozatoknak kivájták a szemét, levágták a kezüket és más testrészeit, majd végeztek velük; a terhes nők méhét kitépték, a gyerekeket pedig szülei szeme láttára lemészárolták”.⁸⁸

Az írott szövegeken túl az események vizualizációja is szerepet kapott az emlékezetben. Bár a bataki mészárlás története (1876) már 1881-ben megjelent az iskolai tankönyvekben, a lengyel Piłowski híres festménye (1889, 1. kép)⁸⁹ szintén hozzájárult emlékezte fenntartásához, és a bolgár nép számára hasonló szerepet játszott, mint Eugène Delacroix *A chiosi mészárlása* vagy mint Francisco Goya festménye Madrid védőinek kivégzéséről (*Május 3.*).

Összefoglalva a fentieket: az oszmán hatóságok visszaélései elleni gyűlöletet az oszmánok és a muszlimok elleni gyűlöletté alakították, holott a két csoport nem volt egyenértékű. Levszki álmaival ellentétben a Botev által is használt jelsza-

87 Radeva, 1982. 117–118.

88 Daszkalov, 2005. tom. II. 357., 368–369., 393.

89 File: Антони Пиотровски Баташкото клане.1892г.jpg - Wikimedia Commons.

vakat – szabadság, egyenlőség, testvériség és „boldogságra való törekvés”⁹⁰ – elfogultan használták fel, hogy ezen értékek megvalósítása helyett homogenizálják az újjászülető állam etnikai szerkezetét, ezzel stabilabbá téve azt.⁹¹

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Bdinszki

1982 Бдински, Йоасаф: Похвално слово за Филотея. In: *Стара българска литература*. Том. 2. *Ораторска проза*. София, 1982. 187–200.

Botev

1940 Ботевъ, Христо: *Статии по политически и обществени въпроси*. Том 3. *Политически и обществени въпроси. Уводни статии. Дописки в външнополитически прегледи. Новини. Кореспонденция. Пояснителни бележки*. Подъ ред. Димитровъ, Михайлъ. София, 1940.

1950 *Hriszto Botev válogatott írásai*. Szerk.: Kováts Miklós. Bp., 1950.

1979 Ботев, Христо: *Събрани съчинения в три тома*. Том 2. [Вестник „Дума на Българските емигранти” 1871, Вестник „Знаме” 1874–1875, Статии и прегледи, Дописки, Вестник „Нова България” 1876.] Ред.: Динеков, Петър и др. София, 1979.

Brunnbauer

2007 Brunnbauer, Ulf: *Ethnische Landschaften: Batak als Ort des Erinnerns und Vergessens*. Етнически местности: Батак като място на паметта и забравата. In: *Batak ein bulgarischer Erinnerungsort. Батак като място на паметта*. Hrsg. v. Baleva, Martina – Brunnbauer, Ulf. Sofia, 2007. 90–105.

Danova

1993 Данова, Надя: Неофит Бозвели и Гръцкото просвещение. In: *Неофит Бозвели и българската култура*. Съст.: Таринска, Стефка. София, 1993. 24–44.

1994 Данова, Надя: *Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно политическото развитие на Балканите през XIX век*. София, 1994.

2001 Данова, Надя: Османското време в българските текстове през XIX и XX век. In: *Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха*. Съст.: Аретов, Николай – Чернокожев, Николай. София, 2001. (<https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/460-osmanskoto-vreme.html>, az összes internetes forrás letöltése: 2023. január 23.)

2008 Данова, Надя: *Иван Добровски в перспективата на българския XIX век*. София, 2008.

90 „Само разумният и братският съюз между народите е в състояние (...) да въдвори истина свобода, братство, равенство и щастие на земното кълбо.” (Csak a nemzetek közötti észszerű és testvéri szövetség képes arra (...), hogy hogy valódi szabadságot, testvériséget, egyenlőséget és boldogságot teremtsen a földgolyón.) Ботев: Само разумният и братският съюз между народите ще унищожат теглилат. In: *Знаме*, 1. (1875) 14. sz. (1875. május 2.)

91 A Duna vilajet népességének csak 60 százaléká volt bolgár a legtöbb statisztika szerint 1876-ban, Kelet-Ruméliában pedig 70 százaléká. 1878 után 70 és 85 százalékra nőtt a török/muszlim elvándorlás miatt.

Daszkalov

2002 Даскалов, Румен: *Как се мисли Българското Възраждане. Историографско проучване*. София, 2002.

2004 Daskalov, Roumen: *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*. Вр., 2004.

2005 Даскалов, Румен: *Вългарското общество, 1878–1939. Том 2. Население, общество, култура*. София, 2005.

Demeter

2010 Demeter, Gábor: Hungarian Travellers' and Emigrants' Images of Turkey from the 16th to 19th Centuries. In: *Developing EU-Turkey Dialogue*. Eds.: Hálfdanarson, Guðmundur – Sofu, Hatice. Pisa, 2010. 37–57. (ClioWorld Readers, 1.)

Dojnov–Sztójanov–Csauseva

2011 Dojnov, Dojno – Sztójanov, Ivan – Csauseva, Dora: *Vaszil Levszki, a bolgár szabadság apostola*. Szófia, 2011.

Dubuisson

1983 Dubuisson, Michel: L'image du Carthaginois dans la littérature latine. In: *Studia Phoenicia*. Vol. II. *Histoire phénicienne*. Eds.: Gubel, Eric – Lipinski, Eric. Leuven, 1983. 159–167. (Orientalia Lovaniensia analecta.)

Fatková

2012 Fatková, Gabriela: Revisiting the Conceptualization of “Turks” in Bulgaria. In: *Antrocom. Online Journal of Anthropology*, 8. (2012) 2. sz. 315–326. <http://www.antrocom.net/upload/sub/antrocom/080212/03-Antrocom.pdf>.

Gradeva

1996 Gradeva, Rossitsa: Turks in Eighteenth-Century Bulgarian Literature: Historical Roots of Present-Day Attitudes in Bulgaria. In: *The European Legacy: Toward New Paradigms*, 1. (1996) 2. sz. 421–426. DOI: <https://doi.org/10.1080/10848779608579432>.

2001 Градева, Росица: Турците в българската книжнина, XV–XVIII век. In: *Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха*. Т. 1. Съст.: Аретов, Николай – Чернокожев, Николай. София, 2001. 112–134. (<https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/140-turtzite-v-balgarskata-knizhnina-hv-hviii-v.html>).

Ilchev

2010 Ilchev, Ivan [Илчев, Иван]: To Call You a Bulgarian is the Greatest Joy for Me. In: *Developing EU-Turkey Dialogue*. Eds.: Hálfdanarson, Guðmundur – Sofu, Hatice. Pisa, 2010. 219–233. (ClioWorld Readers, 1.)

Iszov

2011 Исов, Мюмюн: Една нация ли сме? In: *Анамнеза*, 6. (2011) 1–2. sz. 499–512.

Iszov–Gruev

2005 Исов, Мюмюн – Груев, Михаил: *Най-различният съсед. Образът на османците (турците) и Османската империя (Турция) в българските учебници по история през втората половина на XX век*. София, 2005.

Ivanov–Tooze

2007 Ivanov, Martin – Tooze, Adam: Convergence or Decline on Europe's Southeastern Periphery? Agriculture, Population, and GNP in Bulgaria, 1892–1945. In: *The Journal of Economic History*, 67. (2007) 3. sz. 672–703. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022050707000277>.

Janovszki

2000 Yanovski, Roumen [Яновски, Румен]: The Image of Turks in the Bulgarian Press. In: *The Image of the Turk in Europe from the Declaration of the Republic in 1923 to the 1990s*. Ed.: Kuran-Borçoglu, Nedret. Istanbul, 2000. 309–334.

Jireček

1876 Иречек, Константин [Jireček, Konstantin]: *История на българите*. Прага, 1876.

Joanovics

1847 Йоанович, хаджи Найдено: *Месецослов или календар за лето 1847*. Букурещ, 1847.

1851 Йоанович, хаджи Найдено: *Нови български песни*. Белград, 1851.

Karavelov

1867 Каравелов, Любен: *Българи от старо време*. София, 1867.

1873a Каравелов Любен: Панислямистите – цивилизатори на Азия и Африка. In: *Независимост*, 4. (1873) 8. sz. (1873. december 8.)

1873b Каравелов Любен: Българо-гръцкото споразумение е почти невъзможно. In: *Независимост*, 4. (1873) 11. sz. (1873. december 29.)

Kuran-Borçoglu

2000 *The Image of the Turk in Europe from the Declaration of the Republic in 1923 to the 1990s*. Ed.: Kuran-Borçoglu, Nedret. Istanbul, 2000.

Lampe–Jackson

1982 Lampe, John R. – Jackson, Marvin R.: *Balkan Economic History, 1550–1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Bloomington, 1982.

Levin

2007 Levin, Paul T.: *From “Saracen Scourge” to “Terrible Turk”. Medieval, Renaissance and Enlightenment Images of the Other in the Narrative Construction of Europe*. [PhD-dissertation, Univ. of Southern California.] Los Angeles, 2007. <http://www.pols.boun.edu.tr/uploads/files/5C1132.pdf>.

Levszki

1987a Писмо от Васил Левски до чорбаджията Ганчо Милев. In: *Свята и чиста република. Избрани страници от писма на Васил Левски*. Съст.: Унджиев, Иван – Кондарев, Никола. София, 1987. 201–209.

1987b Левски, Васил: Наредата на работниците за освобождението на българският народ. In: *Свята и чиста република. Избрани страници от писма на Васил Левски*. Съст.: Унджиев, Иван – Кондарев, Никола. София, 1987. 229–244.

Minkov

2004 Minkov, Anton: *Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670–1730*. Leiden, 2004. (Ottoman Empire and Its Heritage, 30.)

Paiszj

1961 Паисий Хилендарски: *Славянобългарска история*. Съст.: Ангелов, Боню. София, 1961.

Palairret

1997 Palairret, Michael: *Balkan Economies c. 1800–1914: Evolution without Development*. Cambridge, 1997.

Parveva

2009 Parveva, Stefka: *Village, Town and People in the Ottoman Balkans 16th–mid-19th Century*. Istanbul, 2009. (Analecta Isisiana, 108.)

Pavlovics

1844 Павлович, Христати: *Царственик или История болгарская*. Будим, 1844.

Peev

2007 Пеев, Йордан: За религията на най-различния съсед. In: *Култура*, 2007. 34. (2473.) sz. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/13373>.

Radeva

1982 Радева, Мария: Учебниците по българска история (1878–1900) и възпитаването на национални чувства и национално съзнание. In: *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*, Исторически факултет, Том 75. (1982) 90–128.

Radusev

2008 Радусев, Евгений: *Помаците. Християнство и ислям в Западните Родопи*. София, 2008.

2012 Радусев, Евгений: Смыслът на историографските митове за ислямизацията. In: *Либерален преглед*, 16 Септември 2012. <http://wp1109248.server-he.de/librev250/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/1769-2012-09-16-21-33-17>.

Ralchev

2011 Ралчев, Пламен: Стратегически комплекс „ЕС–Турция“. Членството на Турция в ЕС и българската външна политика. In: *Международни отношения*, 40. (2011) 2–3. sz. 47–56.

2013 Ralchev, Plamen: Public Communications Disorder in Bulgarian–Turkish Relations: Overcoming Discourses and Narratives of Fear. In: *New Balkan Politics*, 14. (2013) 81–93.

Sokcsevits

2004 Šokcsevits Dénes: *Magyar múlt horvát szemmel*. Bp., 2004.

2006 Šokčević, Đinko: *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb, 2006.

Szpiridon

1792 Спиридон: *История во кратце о болгарском народе славенском*. Нямц, 1792.

2000 Спиридон Иеросхимонах: *История во кратце о болгарском народе славенском*. Превод: Минчо Г. Минчев, ред. П. Тотев. Габрово, 2000.

Todev

2013 Тодев, Илия: *Батак 1876 – мит или история? Актуални текстове по Българско възрождане*. София, 2013.

2018 Todev, Ilija: Az állami-politikai dualizmus eszméje a magyaroknál és a bolgároknál a 19. század harmadik negyedében – hasonlóságok és különbségek. In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 4. sz. 625–637.

Todorova

2009 Тодорова, Мария: Ислямизацията като мотив в българската историография, литература и кино. In: *Либерален преглед*, 4 Февруари 2009. <https://www.librev.com/index.php/discussion/bulgaria/460-2009-06-16-06-32-27>.

Vrinat-Nikolov

2001 Врина-Николов, Мари [Vrinat-Nikolov, Marie]: Образът на „турчина“ в българската проза от XIX и XX век. Тема и вариации по един мит на балканската национална идентичност. In: *Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха*. Съст.: Аретов, Николай – Чернокожев, Николай. София, 2001. (<https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/481-obrazat-na-turchina.html>.)

GÁBOR DEMETER

THE PERCEPTION OF OTTOMANS AND MUSLIMS IN BULGARIA
IN THE 19TH CENTURY

THE ROOTS OF PRESENT-DAY STEREOTYPES AND PREJUDICES

Several recent studies have stressed that the perception of modern Turkey is not positive in Bulgaria – regardless of political regimes in power. A reason for the persistence of stereotypes in Bulgaria may be that modern Turkey is considered as the successor of the Ottoman Empire in the minds, which fail to make distinction between the two formations. This study aims to trace the roots of the negative stereotypes leading to the persistence of prejudices and this dangerous generalizations. As the participants of the events in 1876–1878 had decisive role in influencing generations, because they became integral part of the political elite of the liberated Bulgaria and thus school textbooks, and were emerged into the historical canon of both the nationalist and communist history-writing in this work we aim to focus on their writings. The hatred against the abuses of Ottoman authorities was misdirected and turned into hatred against Ottomans and Moslems, although the two groups were not equivalent. Contrary to Levski's dreams, the catchwords also used by Botev: liberty, equality, fraternity and the "pursuit of happiness" were used up biased in an attempt to homogenize the ethnic structure of the newborn state (making it more stable) instead of realizing these values.

